משנה · אחרונים · הון עשיר · סדר נשים

הון עשיר על משנה סוטה

רבי עמנואל חי ריקי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

הון עשיר על משנה סוטה

רבי עמנואל חי ריקי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/הון-עשיר-על-משנה-סוטה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה ב 4
משנה ג 5
משנה ד 6
משנה ה 6
משנה ו 6
משנה ח 7
משנה ט 7
פרק ב 8
משנה א 8
משנה ג 8
פרק ג 8
משנה ד 8
משנה ז 9
משנה ח 9
פרק ד 9
משנה ב 9
משנה ג 9
משנה ה 10
פרק ה 11
משנה א 11
משנה ב 11
משנה ה 11
פרק ו 11
משנה א 11
פרק ז 12
משנה א 12
משנה ב 12
משנה ה 13
משנה ו 14
משנה ח 14
פרק ח 14
משנה א 14
משנה ו 15
משנה ז 15
פרק ט 16
משנה ג 16
משנה ד 16
משנה ה 16
משנה ו 16
משנה ז 16
משנה ט 16
משנה י 17
משנה יא 17
משנה טו 17

פרק א

משנה ב

סוטה

סוטה בס' הקנה מסדר הכא גיטין כמו שסידר הרמב"ם, אבל הש"ס שהביא התי"ט א"א לישבה על פי סדר זה:

סוטה יש בה ט' פרקים כנגד ט' קללות שנתקללה חוה מלבד המות השוה בשלשתם, אדם חוה ונחש, כדאיתא בפרקי ר"א (פי"ד. ועי' עירובין ק:), על כי סטדה מבעלה וזנתה עם הנחש שבא עליה כסוטה. וע"ד הנסתר י"ל, כי המזנה פוגם באות ברית קדש, צדיק יסוד עולם, שהוא פרק התשיעי. ועוד מצדו בא הקנאה, כדאיתא במאורות נתן אות ק' ס' י':

אל תדברי וכו'. מה שפירש הר"ב, מפורש בש"ס בהכי קאמר, ולא בלשון חסורי מחסרא. ואני בער לא ידעתי על מה ועל מה, כי בעיני הדבר רחוק מאד להכניס למוד זה בכח לשון המשנה יותר מכל שאר חסורי מחסרא שבמתניתין. וכמו כן לא זכיתי הכא למצוא טעם מה ראה התנא על ככה ומה הגיע אליו לסתום לשונו כל כך, דנראה דכשנסתרה ע"י קינוי דדבור דאסורה עליו, מה שאין הדין כן. אם לא שנאמר דרמז לנו התנא בזה דאע"ג דעדיין מן הדין מותרת, הואיל ובאה לידי מדה זו להסתר, שלא יעלים עיניו ממנה ויחקור וידרוש אחריה כי רגלים לדבר, משא"כ כשדברה עמו שלא בסתר אפילו ע"י קינוי דסתירה, שאין לחוש לזה כלל הואיל ולא באה לידי סתירה, ואע"ג דכשדברה עמו הזכיר התנא קנוי דדבור דגריע מקנוי דסתירה, י"ל דאדרבא משום האי טעמא דאמרינן יש בו רבותא בקנוי דדבור כי דברה יותר מקנוי דסתירה, דלא מבעיא כשאמר לה אל תסתרי ודברה, דמלבד הדין שהיא מותרת עדיין לו דאין לחוש לדבור זה כלל, שהרי איכא למימר דלא עלה בדעתה לעבור רצון בעלה דקסברא דסתירה דווקא צוה עליה להזהר ולא דבור שלא בסתר, אלא אפילו קינא לה באסור הדבור ודברה דעבר על רצון בעלה ממש, ואיכא למימר דודאי לעבירה כיוונה הואיל ולא חששה לעבור על צווי בעלה המפורש, אפילו הכי מלבד הדין שהיא מותרת אין לחוש לזה כלל, הואיל ולא באה לידי מדת סתירה. וכדי להשמיענו כל זה, לא חש התנא לסתום לשונו בענין דאיכא למטעי ביה, הואיל וסוף סוף ליכא למטעי להקל כי אם להחמיר ולאסור האשה שנסתרה ע"י קינוי הדבור כנראה מלשון המשנה, מה שמן הדין היא מותרת. או לאסור מדיוקא

דרישא האשה שדברה אחר קינוי הסתירה, באמור דדוקא אל תדברי ודברה מותרת, אבל אל תסתרי ודברה הרי היא אסורה, מה שמן הדין היא מותרת. אבל עדיין צריכים אנו למודעי איך הדין שפירש הר"ב הוא בכח המשנה, כי הדבר קשה מאד להולמו, אם לא שנפרש על פי דרכנו ונאמר, דסיפא אדייוקא דקינוי דרישא קאי, והכי קאמר התנא, אל תדברי ודברה עדיין היא מותרת, וכ"ש אל תסתרי ודברה דנראה בזה דלא כיוונה לעבור רצון בעלה כמ"ש למעלה, דעדיין היא מותרת. אבל נסתרה בקינוי זה דאתיא מדיוקא, דהיינו קינוי דסתירה, אסירא. אבל לפי זה אל תדברי ונסתרה דעדיין היא מותרת, אין לו מקום במשנה, אם לא שנאמר דכל שלא עברה רצון בעלה וצוויו ממש באיזה ענין שיהיה, אתיא במכ"ש מאל תדברי ודברה, והוא כי אל תסתרי ודברה כבר כתבתי לעיל איך אתיא במכ"ש, ואל תדברי ונסתרה נמי י"ל דעדיפא מדברה להתירה, דכשדברה עמו שלא בסתר נגד רצון בעלה שאמר לה בפירוש אל תדברי וחציפא כולי האי, איכא למימר דיש דברים בגו כי סטדה מבעלה עד שאינה מקפדת על צוויו לעבור עליו אפילו בגלוי, אבל כי נסתרה איכא למימר דאדרבא אימת בעלה עליה, ויש לה לדבר עם האיש הזה דברים המותרים ומשום אימת בעלה אשר צוה לה שלא לדבר עמו אינה מדברת עמו בגלוי אלא מסתרת עצמה לדבר עמה, וא"כ בין אל תסתרי ודברה, בין אל תדברי ונסתרה, אתיין במכ"ש דאל תדברי ודברה דהיא מותרת, ומכיון שכן הוא בעל כרחנו אנו צריכים לפרש נכנסה עמו בבית הסתר דסיפא, כשהקינוי נמי הוה לסתירה, ולא קאי אקנוי דדבור הנזכר בסיפא, וש"מ דתרתי בעינן, שתעבור על צווי בעלה ממש ושיהיה ההעברה בדבר מכוער דהיינו סתירה, ואז היא אסורה, וזה א"א אלא אם כן הקינוי נמי היה מסתירה, דאם הוא דבור ונסתרה, או אם הוא סתירה ודברה, לא עברה על צווי בעלה ממש, ואם הוא דבור ודברה לא עברה בדבר מכוער, ומשום הכי לעולם היא מותרת עד שיאמר לה אל תסתרי וסתרה, וזה הוא הדין, אבל החששות הין הכי נמי דאיכא למיחש כפי הענין, כמ"ש בתחילת דברי דזה אפשר דרמז לנו התנא בקיצור לשונו, וה' יאיר עינינו בתורתו:

מותרת לביתה. סירכא דסיפא דאסורה לביתה, דהתם קמ"ל אגב ארחיה דאסורה אפילו להתיחד עמו, כדתנן לקמן ומוסרין לו שני ת"ח שמא יבא עליה נקט:

משנה ג

רי"א בעלה נאמן עליה. מק"ו דנדה, כ"כ הר"ב. וכתב דאמרו לו היא הנותנת, דחמירא. ולא ידענא אמאי לא נקט הפירכה האמיתית הנזכרה בש"ס אח"כ (דף ז.) דמה לנדה שיש

לה היתר אחר איסורה. ומשום הכי אין יצרו תוקפו, כי הפירכא דהיא הנותנת הזאת אינה פירכא, כמו שהוכיחו התוספות (שם ד"ה אמר להו) ע"ש:

משנה ד

שנכתב. אין הלשון הזה עבר, שהרי עדיין לא נכתב, אלא הוא בנוני מבנין נפעל, ושמושו בלשון לע"ז וְיֵאָן שקרא"יטו wien fcrito ולפי זה נהיה הנון נקודה סגול שֶׁנֶּכְתָּב, כן נלע"ד. אבל המדקדקים רצו ליתן כלל אחר, ולומר דאין הפרש בנקוד הנון, אלא בנקוד התיו, שבבנוני נקודה קמץ, ובעבר פתח. אבל הרד"ק לא החליט הענין הזה, על כי מצא פסוקים הרבה יוצאים מן הכלל. יהיה מה שיהיה המשנה בלי נקוד נשנית ונכתבה, ולכן הרשות בידינו לקרותה כפי הצורך הנראה מעניינה, והכא הענין מורה דהאי נכתב בנוני הוא:

שאינה כדי לשומען. פי' הרב, כדי שתודה אם נטמאת, היו אומרים לה יהודה הודה ולא בוש, ראובן הודה ולא בוש. ודברים אלו אינה כדיי לשמוע, שתהיה היא בהודאה זו דומה ליהודה וראובן, שהרי ליהודה גזרת הבורא הכריחו כדאיתא במדרש (סוטה י: ועי' קה"ר פ"י טז) וכדכתיב (בראשית לח, כו) צדקה ממני. ופירושו ז"ל שיצתה בת קול ואמרה ממני יצאו הדברים. ובראובן כבר אמרו (שבת נה:) כל האומר ראובן חטא בזנות אינו אלא טועה. משא"כ היא דאחר שתודה נוול הוא לה מאד על כי חטא חטאה:

וכל משפחת בית אביה. דמשפחה שכולה מוכסים היא אותה משפחה שיש בה מוכס אחד, על כי מחפים עליו (עי' שבועות לט.):

בית אביה. אע"ג דאשר יאמרו המושלים הוא, כאמה בתה (יחזקאל טז, מד). תנן משפחת בית אביה, על שם הכתוב (ויקרא כא, ט) את אביה היא מחללת. ועוד דאמו בכלל משפחת בית אביה היא, שהרי משנשאת לא נקראת תו האשה בשם בת פלוני אלא בשם אשת פלוני, כדאיתא בזהר (שמות יב.) על פסוק (שמות ב, א) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי:

משנה ה

שוברת. לשון זה סובל שני דברים שכתב הר"ב, כותבת שובר, ולשון שבירה דהיינו קורעת, וה"ט דלא תנן בפירוש קורעת אי איירינן במקום שכותבים כתובה, ולא כותבת שובר אי איירינן במקום שאין כותבין, אלא תנן לישנא דמשתמע לתרי אנפי:

משנה ו

מותרות. פי' הר"ב, חייבות. והוצרך התנא לומר מותרות, משום מאי דאיתא באבות (פ"ד מי"ח) ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

משנה ח

לפיכך נקרו פלשתים את עיניו. כתב התי"ט משמא דגמרא (דף ט:), דאע"ג דכתיב (שופטים יד, ד) כי מה' (היה) [היא]. שיקח אותה אשה, מ"מ כי אזל איהו בתר ישרותיה אזל, ע"כ. ונראה דאי לא הוה המעשה מה', לא היה נפטר בנקירות עינים לבד, כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט, ואם היתה כוונתו לשם שמים לא היה נענש כלל, כי ההכרח לא ישובח ולא יגונה, ומה' היה הדבר וכוונתו לה', ודוק ענין זה שלא תטעה במשפטי ה' כי צדקו יחדיו (תהלים יט, י) בשני העולמות (עי' ספר העיקרים מאמר א' פ"ח), ועיין מעניינים אלו בהקדמת עולם קטן שהקדמתי לספרי משנת חסידים ויאירו עיניך:

ולפי שבא על י' פלגשי אביו. סמך לנתגאה בשערו, אע"ג דמתחילה גנב הלבבות. לאשמועינן אגב ארחיה דזה גורם לזה, כמשאז"ל (בר"ר פכ"ב ו) על פסוק (משלי כו, יב) ראיתה איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו:

משנה ט

לפיכך המתינו לה ישראל שבעה ימים. יש ליתן טעם כנגד שבעה תיבות שבפסוק (שמות ב, ד) ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו. שכלו ברוח הקדש נאמר, כדאיתא בירושלמי (ה"ט ח.) זכתה שנתיצבו ישראל במדבר בשבילה שבעה ימים, אע"פי שהיא לא המתינה אלא שעה אחת. כי כל תיבה נדרשת על השכינה בפני עצמה, כמפורש במדרש ילקוט פ' שמות (רמז קסו). ושעה אחת עצמה היא שם כנוי לשכינה שהיא השביעית, כמבואר בספרי משנת חסידים מפתח הכוונות ס' מועד מסכת מצות פ' ב' פי' ח'. נמצא דהוי מדה כנגד מדה, אלא שלהיות המדה טובה נתנו לה המדה מרובה שבה:

יוסף זכה לקבור את אביו. ישראל. ולא נתעסק בו אלא משה. אף זה הוא מדה כנגד מדה, כידוע ליודעי חן, כי ישראל שרשו מלבר ומשה מלגאו:

מי גדול ממשה. ה"ג במשנה דלפני, וכן במשנה שבש"ס. ולפי זה צ"ל דלא קתני מי לנו גדול, כיוסף. משום דלנו אין גדול מיוסף אחר שמת משה, אבל משה היה גדול ממנו, אבל אין מי שהיה ויהיה גדול ממשה, כיון שנתעסק בו הקב"ה בעצמו, ומבלעדיו אין אלהים, אבל בנסח המשנה שבירושלמי וכן בפיסקא דבבלי, גרסינן מי לנו, נמי גבי משה:

אלא המקום. הקב"ה בפירוש לא קתני, אלא המקום, שמלבד פשוטו דר"ל הקב"ה, אינו יוצא ממשמעותו כי המקום ממש קברו, לפי שהקב"ה רואה ואינו נראה, ואין ספק שאם היה נמצא שם מי שרואה לקברו, לא יהיה רואה שום תמונה, כי אם המקום המקבלו וסותם פיו מעצמו:

המקום ב"ה, ובזה עדיף משאר הצדיקים שנאמר בהם כבוד ה', ולא ה' עצמו, וההפרש שביניהם ידוע ליודעי חן, וכמו כן ידוע להם איך הוא מדה כנגד מדה ואיך נשמת יוסף תלויה במקום ההוא הנרמז בקבורת משה:

ולא על משה בלבד אמרו. שעוסק בו הקב"ה בקבורתו לשלם לו כפעלו. אלא על כל הצדיקים. שצריך לשלם להם כפעלם ואין בדורם גדולים מהם עוסק בהם הקב"ה בכבודו. שנאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך. ודוק. כמו שנראה לכמה צדיקים עמוד האש ההולך לפני ארונם. והתי"ט תפס דרך אחרת, ולע"ד זה מתיישב יותר ללישנא דמתניתין ולשכל:

פרק ב

משנה א

כדי ליגעה. כתב התי"ט, על מ"ש הר"ב ולמ"ד שבתחילה וכו' שהוא ת"ק דר"ש. ז"ל, ואע"ג דר"ש דריש טעמא דקרא, הכא שאני וכו'. ונראה דכוונת התי"ט זו היא, ואע"ג דר"ש דריש טעמא דקרא ולא ת"ק, וא"כ מה צריך ליתן טעם לקרא דונתן על כפיה לפי דברי ת"ק, שאני הכא וכו'. זה יש לפרש בלשון התי"ט, אבל לקורא בתוספות עצמו (יד. ד"ה כדי ליגעה) שמתחיל הדבור בלשון אחר נראה דלא דרכו דרך זה, ע"ש:

כל המנחות באות מן החיטין וכו'. בבא זו היתה ראויה להיות נשנית בתחילה, אלא משום דצריך להאריך בה שנאה בסוף:

משנה ג

כל עצמו. כתב הר"ב, היה זהיר בעצמו. ורש"י (יז. ד"ה כל עצמו) פירש יזהר בעצמו. והכי מסתבר, דקמ"ל ר"י דאיסור גדול איכא לכתוב יותר מזה:

פרק ג

משנה ד

תדע שהזכות תולה לה. ולא תוציא לעז על המים אם ידעה שזנתה ולא מתה מיד, לומר שאינם בודקים, שהרי תדע שהזכות הוא שתלה לה:

בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות. דרך רז"ל לחלק ענייני העולם כל אחד מהם לעשרה, וליתן למרובה תשעה, ואחד לכל העולם. כמ"ש (קידושין מט:) עשרה קבין זנות ירדו לעולם תשעה נטלה וכו' עשרה קבים כשפים וכו' תשעה וכו' ואחד וכו'. וטעם מחלוקתם בענין זה הוא כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ומלואו, ואחד מאלו

העשרה הוא משונה מן האחרים, שלא כתיב ביה ויאמר אלא נרמז בתיבת בראשית, כמ"ש רז"ל (ר"ה לב. מגילה כא:), ולכן שנא התנא הכא הדבר המועט בקב והמרובה בתשעה. ועוד יש במנין זה וחלוקו שרש בחכמת האמת, והתי"ט הביא טעמים אחרים:

משנה ז

כהן אוכל וכו'. בכולי בבי הקדים הין ללאו, משום הכי הקדים בבבא זו כהן לכהנת, משא"כ בבבי אחריני:

משנה ח

האיש פורע ופורם. שלא כסדר הכתוב נקט ליה, משום אשה דאינה פורעת ופורמת, דהוי לא זו אף זו, דלא מבעיא דאינה פורעת דשער באשה ערוה, אלא אפילו פורמת דאין בה משום ערוה לא מחייבה:

פרק ד

משנה ב

ואלו. מוסיף על הראשונות, אלא שהראשונות דינם הכי מחמת עצמם, ואלו מחמת אמירה באים לידי מדה זו, משום הכי לא כללם:

אמר בעלה איני משקה. מכאן מתחיל ענין אחר דלא קאי אירישא דאילו לא שותות, משא"כ במשנה ג' דפ"ק ובמשנה ו' דפ"ג, דושבעלה אינו רוצה להשקותה אירישא קאי דאסורות לאכול בתרומה ודמנחותיהן נשרפות, משום הכי לא גרסינן התם כמו הכא, ולא הכא כמו התם. ותמהני מהתי"ט דרצה לשבש הגירסא דהכא, אשר בכוונה מכוונת נכתבה כן:

משנה ג

מעוברת חבירו וכו'. התוספת (כג: ד"ה אלמנה לכ"ג) והביאו התי"ט, תמהו אמאי לא נשנית גבי אלמנה לכ"ג, דחד טעמא הוא. ולעד"נ דנטר לה עד הכא משום הפלוגתא. ועוד דאין הלכה כר"מ דמדמה לה לאלמנה, ועיין עוד מ"ש במשנה ה':

ושאר כל הנשים וכו'. קשה דהא איכא האשה שהעידו עליה חמותה ובת חמותה ודומיהם, דתנן בפ"ו משנה ב' דאינם שותות ונוטלות כתובה. וקשה נמי אמאי לא קחשיב לה במשנה ב' בהדי אמר בעלה איני משקה כו' דנוטלות כתובה ולא שותות. ואלו השני קושיות שייכי תרויהו אם נפרש ושאר כל הנשים וכו' לא תמצא אותם אלא בדין זה, או שישתו או שלא יהיה להם כתובה אם אינם מהשותות, ושזה יכלול בין שעכבת השתיה באה מן האשה שאינה רוצה לשתות, בין שעכבת השתיה באה מחמת

דבר אחר כגון האשה דהעידו עליה חמותה שאינה יכולה לשתות מפני עדותם. ובזה יתורץ קושית התוס' (כד. ד"ה ושאר) שכתב התי"ט, דמאי קמ"ל בכלל זה דושאר כל הנשים וכו', והא תנינא ליה ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה האומרת איני שותה. דהא קמ"ל הכא דאף בעכבה שאינה ממנה, מצינו דאם אינה שותה אינה נוטלת כתובה. אבל יצא לנו הקושיא דבאשה שהעידו עליה חמותה אינו כן כמ"ש. אבל אם נפרש ושאר כל הנשים שותות בעל כרחם, ואם אינם רוצים לשתות אינם נוטלות כתובה, יתורץ קושיתי הראשונה דלא נכלל בכלל זה האשה שהעידו עליה חמותה וכו', שהעכבה אינה ממנה אלא שאינה יכולה לשתות מחמת עדותם, אבל לפי זה חוזרת קושית התוספות למקומה, וכמו כן הקושיא דמאי שייר בכל ענין היא עומדת וצ"ע:

משנה ה

לא להשקותה אמרו אלא לפוסלה מכתובתה. נמצאת דלא שותה ולא נוטלת כתובה לרבנן דהלכתא כותיהו, וקשה אמאי לא נשנית אצל לא שותות ולא נוטלות כתובה דמשנה ב'. וי"ל דבפלוגתא לא קמיירי, ואע"ג דבסיפא דההיא מתניתין הזכיר מחלוקת דב"ש וב"ה דמתו בעליהן עד שלא שתו, דלב"ה לא שותות ולא נוטלות כתובה, כיוצא בזה הקשו במסכת ביצה והעתקתיה בריש פ"ג דיבמות, ותירצו דמחלוקת ב"ש וב"ה לא חשיב מחלוקת, על כי ב"ש במקום ב"ה אינה משנה וכאילו לא נשנו דברי ב"ש כלל, ועיין מ"ש שם. והראיה דבפלוגתא לא קמיירי, דאף אילונית ודומיה דהלכה כרבנן דלא שותות ולא נוטלות כתובה, לא נזכרה עמהם אלא אח"כ במשנה אחרת במחלוקת דר"א, ואף אם נאמר דמחלוקת ב"ש וב"ה נקרא מחלוקת, אין להקשות למה נשנה שם בסוף אותה משנה, שהרי אע"ג דהלכה כב"ה דלא שותות ולא נוטלת כתובה, לא נשנה אחריהם אלא אחר אמר בעלה איני משקה וכו' דנוטלת כתובה ולא שותה, הרי שרצה התנא לגמור כל מה שאין בו מחלוקת בין בשתיה בין בכתובה, והדר מסדר זה אחר זה את שיש בו מחלוקת, והם מתו בעליהם דב"ש וב"ה, והדר מעורבת חבירו וכו' דר"מ ורבנן, והדר אילונית וכו' דת"ק ור"א. אבל מה שיש להקשות הוא אמאי לא נשנית פלוגתא זו דת"ק ור' יוסי מיד אחר מחלוקת דת"ק ור"א, ולמה הפסיק ביניהם בושאר כל העריות וכו' ובמשנה דאשת כהן וכו'. ואפשר לומר דמשום דצריך להאריך בו באמור ואלו שב"ד מקנין להם, נטר ליה עד אחר משנת אשת כהן, דסליק על ידי כל העריות מקנין:

פרק ה

משנה א

רבי אומר וכו'. כתב הרב, דרבי לא דריש ויו יתרה כר' עקיבא, אלא רבויא דקרא קדריש, בין ובאו ובאו בין נטמאה ונטמאה, ע"כ. ותמהני דבמשנה לא הזכיר רבי אלא רבויא דונטמאה, ולפי פי' הר"ב ה"ל להזכיר אף ובאו. ועוד קשה דבש"ס (דף כח.) מפורש דרבי יליף דהמים בודקין אותו מבטן וירך, דתלתא ובאו כולהו צריכי לדידה, בין לר"ע בין לרבי, אלא דר"ע יליף לדידיה מתלתא ווין דובאו, ורבי דלא דריש הווין יליף לדידיה מלמוד אחר שלא נזכר בדברי ר"ע כלל. ובזה אתי שפיר דלא הזכירו נמי בסיפא, מה שלא עשה כן בנטמאה דהזכירו, משום דנזכר בלמוד דר"ע דרישא, ותמהני מהתי"ט דלא העיר בזה:

משנה ב

בו ביום וכו' בו ביום וכו'. נראה דשנה דינים אלו שלא כסדר הכתובים, משום דכסדר הזה נשנו בבית המדרש, כל אחד כפי הענין שהיו עסוקים בו. א"נ איידי דסליק מטומאה, שנא דין טומאה, ובתר שנא ומדותם וכו' דנפקא מיניה דין כמו בטומאה, והדר תני מילי דדרש גרידא:

מי יגלה עפר מעיניך. כלומר מי יתן ויגלה עפר מעיניך (שהיו רגילים ליתן בעיני המת מעפר א"י, וכן נוהגים עוד היום אפילו בא"י), ותהיה רואה המקרא מן התורה שהביא ר"ע שלא ראית אותו בחייך בדקדוק שאמרת שאין לו מקרא מן התורה, וכה"ג יש לפרש במשנה ה':

משנה ה

הקב"ה אלא מאהבה. ובסיפא תנן, את המקום אלא מיראה. וה"ג בכל הנוסחאות, וטעמא נ"ל, משום דהעובד מאהבה עובד מצד רוממותו הקדוש ברוך הוא, והעובד מיראה עובד מצד פעולותיו שפועל בעולם, שהוא מקומו. אבל בירושלמי גרסינן בשניהם המקום:

פרק ו

משנה א

מי שקינא וכו'. התוספות (לא. ד"ה מי שקנא) תמהו וכתבו התי"ט, אמאי נשנה פרק זה המדבר בדיני קנאה אחר דיני סתירה והשקאה. ולעד"נ דתפס דרך הכתוב, דאחר שכתב דיני הסתירה וההשקאה, כתב (במדבר ה, כט-ל) זאת תורת הקנאות וכו' או איש אשר

יעבור עליו רוח קנאה וכו'. ופתח נמי המסכתא בקצת דיני קנאה, כי כן נמי הם כתובים בתחילת הפרשה. ועוד כדי לפתוח פתח ליכנס בדיני סוטה, פתח בקצת דיני קנוי:

מעוף הפורח. אפילו יש לו ראיה מבת קול הנשמעת מחמת עוף הפורח שחותך האויר, או מנענוע כנפיו ממש כמו שהיו מבינים בימי התנאים, ועיין בספרי משנת חסידים מפתח הנשמות סדר נשים מסכת השגת הנשמות פרק ג' פיסקא ז'. והתי"ט כתב בשם הרמב"ם אפילו שיש לו ראיה מצפצוף העוף, ע"כ. ולא ידעתי לכוין תיבת הפורח לפירושו:

עד שישאו ויתנו בה מוזרות בלבנה. לפחות, אע"ג דמסתמא הם מהנשים הפחותות, העניות שאין להם נר, שדרכם להוציא שם רע על מי שאינו עושה עמהם חסד:

מוזרות. טוות לא קתני, אלא מוזרות, לשון לובן ביצה מוזרת שדומה לשכבת זרע, כי כן רומזים ששכב איש אותה שכבת זרע:

פרק ז

משנה א

ודוי מעשר. סמך לפרשת סוטה שלא כסדר הכתובים, משום דמינה יליף, כמ"ש התי"ט. ועוד רמז לנו מה שאמרו רז"ל (ברכות סג.) על סמיכות פרשת סוטה לאיש את קדשיו לו יהיו (במדבר ה, י). שאם יעכב את המתנות, סוף צריך לכהן כי תשטה אשתו:

ותפילה. אף אם היא דרבנן אתי שפיר מה שנשנית בין הדברים שהם דאורייתא, לסמכם לק"ש, לאשמועינן דצריך למסמך גאולה דהיא סוף ברכה אחרונה דק"ש, לתפילה:

ושבועת העדות, ושבועת הפקדון. הואיל וסמך לסוטה, ודוי מעשר הכתוב בספר אלה הדברים (כו, יג) מהטעם הכתוב לעיל, רצה לשנות אחריו כל הכתוב באותו הספר, משום הכי איחר אלו, הכתובים בויקרא:

משנה ב

ואלו. אל תתמה ממ"ש בפ"ד משנה ב' ד"ה ואלו, שהויו יש לו שמושים רבים:

מקרא בכורים וחליצה וכו'. התי"ט כתב שצ"ע איזה סדר נקט התנא, דלא נקטינהו ככתוב. ואני בעניי הכנותי לך טעמים נכוחים למבין, בסדרם. ומתוכם נבין אף דקדוק לישנא דמתניתין, דהזכיר בבכורים וחליצה מקרא, ובאחריני ברכה ופרשה, והכל יובן במ"ש לקמן:

מקרא. קאי אבכורים וחליצה, שבשניהם היו מקרין:

בכורים. הקדים לכלם, דכתיב בהו (דברים כו, ה) וענית ואמרת לפני ה' אלהיך. בעל לשון הקדש, ולכן פשוט הוא דבלשון הקדש בעי מימר:

וחליצה. שנא אחר הבכורים, משום מקרא. ועוד דקריאה זו היתה לפני ב"ד, דגריעי מלפני ה' דבכורים, ואפילו הכי בעי מימר בלשון הקדש:

ברכות וקללות. משמיעים אותם לכל ישראל, וגריעי מלפני ב"ד, דאפשר דיש בהם מי שאינו מבינו על בוריו, ואפי' הכי בעי ממרינהו בלשון הקדש. ועוד ראוי לסמכם לבכורים וחליצה משום דמהם ילפי בג"ש דעניה עניה:

וברכת כהנים. דומה לברכות וקללות. ועוד דילפא מהם בג"ש דברכה ברכה, להכי אסמכינהו:

וברכת כהן גדול. נופל על לשון ברכת כהנים, משום הכי סמכם. ואע"ג דכוונת התנא על קריאת הפרשה היא כמ"ש התי"ט, מ"מ הזכירה בשם הברכות, לרמוז שקריאתה היא מנהג דרבנן דומיא דברכות, דכולהו לבד מברכת המזון דרבנן נינהו:

ופרשת המלך. ראויה אצל ברכת כהן גדול שעניינו קריאת הפרשה כמ"ש, שקריאתם שוה בס"ת, וכן מעשהו כמעשה כ"ג:

ופרשת עגלה ערופה. אע"ג דלא היתה קריאתה בס"ת, לא קתני מקרא כבכורים וחליצה, משום דמסתמא אינה צריכה הקראה כמותם, כי זקני העיר אומרים אותה ובישישים חכמה, והוא מן הראוי להקדימה למשוח מלחמה שלא כסדר הכתוב, משום דילפא מברכות וקללות השנויים לעיל, משא"כ משוח מלחמה דיליף ממתן תורה, וכ"ש דצריך להקדימה לו למ"ד דמינה יליף מג"ש דהגשה:

ומשוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם. נראה דקא ממעט הכהן והשוטרים המשמיעים, שלא היו צריכים לדבר בלשון הקדש, מדלא קתני ומשוח מלחמה ותו לא:

משנה ה

והכהנים והלוים והארון. לפי סדר מעמדם היה לו לומר הלוים הכהנים והארון, אלא דנקט לישנא דקרא דכתיב (יהושע ח, לג) נגד הכהנים הלוים נושאי הארון:

היטב. ה' ה"י הי"ט היט"ב בגי' שבעים. ומה מאד תמהני מהשגגה שיצאה מלפני השליט הרב בעל תי"ט, שהעתיק ה הט הטי הטיב שהם בגי' ששים ותשעה, ולתקן המעוות הזה הביא בשם גור אריה שעם התיבה הוא בגי' שבעים. שהרי סידר התיבה דלא ככתוב בתורה כאשר עינינו רואות, ושנוי גדול משנה פעולת התיבה, בהיות אות אחת קודמת לחברתה בה, אף כי בכל צרופיה הם אותם האותיות ממש, ועיין סדר הצרוף בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר קדשים מסכת אבא ואימא פרק ג'.

ומכאן ראיה שכפי סדר צירופו כן הוא מספר רבועו, והא דלא רמז לנו המקרא רמז זה של שבעים לשון במספר פשוט, אלא במספר מרובע הנקרא אחורים. נ"ל משום דע' אומות אלו, אחורי הקדושה הם עומדות וסובבים השושנה העליונה הידועה, שהע"ב ניצוצות מהרפ"ח שנפלו ממנה בקליפות בשבירת הכלים, הם אחורים דב"ן, כמבואר בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר זרעים מסכת הניצוצין פרק א' ע"ש:

משנה ו

במדינה אומרים וכו'. הכא הקדים מדינה למקדש, ובתר הקדים מקדש למדינה, ובסיפא חזר והקדים מדינה למקדש. וטעמא נ"ל דבתרי בבי קמייתא הקדים הכתוב בתורה ברישא, כי בג' פסוקים נחלק ברכת כהנים בתורה, וכמו כן שם כתוב השם ככתבו, ובסיפא שנא מקדש בסוף משום דעלה פליג ר' יהודה:

משנה ח

בשמיני במוצאי שביעית. הקשה התי"ט דבחד מניהו סגי. ונראה דרמז לנו הטעם שהי' מזכיר להם ענייני המעשרות, והוא על היותו מוצא[י] שביעית דלא נהיגי בהו, כדי שלא ישכחום, כמ"ש התי"ט בשם הירושלמי, ואי קתני במוצאי שביעית לבד לא היה עולה במחשבתו דבר זה, וכ"ש אי קתני בשמיני לבד דהא לא סגי בלאו הכי, אבל השתא דקתני בשמיני במוצאי שביעית דייקינן שפיר מיתורא, וכ"ש בהקדימו שמיני למוצאי שביעית, דהל"ל איפכא, דבתחילה יוצא השביעית והדר בא השמיני, דיצא לנו למוד זה שפיר דהורה לנו דשמיני עיקר ומוצאי שביעית טפל ומיותר, כי לעולם דרך התנא להקדים העיקר, ולהיות מוצאי שביעית המיותר, הגילוי אשר אמרנו משתמע שפיר מיניה:

פרק ח

משנה א

משוח מלחמה. שנאו קודם עגלה ערופה, שלא כסדרן דלעיל, משום דכיון שכבר נתרחק התנא מברכות וקללות במשניות שלמות, לא אלימא ראייתם לעגלה ערופה להפך סדר התורה כדי לסמכם אליהם. ולמאן דאמר דמשוח מלחמה יליף ממנה, צריכים אנו למ"ש התוספות (מב. ד"ה משוח מלחמה) שהביא התי"ט, משום דזוטר מיליה:

לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין. ז"ל הזהר בפ' ויחי (דף רלו.) בפ' שמעון ולוי אחים, ר' יהודה אמר כולה שפיר, אבל יהודה אריה, שמעון שור, דא אוקמוה חברייא דהוו משגיחין דא לקבל דא, דא מימינא ודא לשמאלא, לתורא דעבדוי בישין, אמרו נצייר אקונין דאריה בקפטיה ויסתכל בדא וידחל מיניה, ע"כ. משום הכי נ"ל דנקט התנא לא

יהודה על שמעון, ולא נקט נמי להפך, אלא נקט ולא שמעון על בנימין, כי באותו מעשה שהזכיר התנא שמצינו שריחמו עליהם, כמ"ש ויחזיקו וכו' ויביאום יריחו אצל אחיהם. נראה שמשבט בנימין היו, אלו בני אדם השבויים שנשבו בתחילה מעשרה השבטים שנצחו באותה המלחמה, כמפורש במקרא, שהרי כתיב ויביאום יריחו אצל אחיהם. ויריחו מערי בנימין היא, כמפורש במקרא ביהושע, ואע"ג דמהמרחמים אפשר שהיו אף מבני שאר השבטים מלבד שמעון, מ"מ הואיל ומסתמא אף הוא היה עמהם כי בכלל העשרה שבטים הוא, וסליק התנא מיניה, תלה הרחמנות בו, וגם יש בו רבותא שאפילו שמעון שהוא שבט קשה, עד שיעקב קלל אפו כי עז, אפילו הכי כשנפלו אחיו בידו ריחם עליהם, על כי סוף סוף מבני ישראל הוא, וכ"ש שאר השבטים, ולכן אין להעריך מלחמת ישראל קצתו עם קצתו למלחמת ישראל עם האומות, להתעצל בה באמור שסוף סוף אם יפלו ח"ו ישראל בידם חיים ירחמו עליהם, כדרך בני ישראל אחיהם שאפילו האכזר שבהם יש לו רחמנות קצת, דאינו כן דכל שאינו מבני ישראל אינו בא לידי מדה זו כל כך בקל, כ"ש בעת הזע' ואף המלחמה, והתי"ט תפש דרך אחרת, וטוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך, כי שניהם כאחד טובים:

משנה ו

שתחילת ניסה נפילה. ירושלמי (ה"י לט:), שתחילת נפילה ניסה, כיני מתניתא:

משנה ז

וכלה מחופתה. מכאן נראה שאף על האשה מוטל חייוב זה, ואין ספק שאין זה אלא לעשות כמו שעשה האשה לאבימלך (שופטים ט, נג), או כשרח בת אשר לשבע בן בכרי (שמואל ב' כ, טז-כב ועי' ברד"ק. וקה"ר פ"ט יח פיס' ב), או כיהודית לאולי"פרנו בימי חשמונאים, אבל לא שתתחייב לצאת לעמוד בקשרי המלחמה בכלי זין כמו האנשים, ואף אם יודעת בעצמה שיכולה לעמוד כנגד האויב נראה בעיני שלא היו מניחים אותה לצאת, דסוף סוף אשה היא דדעתה קלה ולבה מהסס בדבר קל, ושמא תתחיל לנוס ותחילת נפילה ניסה:

אמר ר' יהודה. משום דבענין זה של יציאת המלחמה לא נפקא מיניה כלל בפלוגתיהו, דלמלחמה שיוצא לת"ק יוצא נמי לר"י וכן איכפא, כמ"ש התי"ט בשם רש"י, שנא אמר ר"י ולא ר"י אומר, כאילו לא פליג, והתי"ט שהעיר בזה ומצא לו חבר דפליג, בעזרת האל במקומו אפרשנו. והכא לא שייך הכלל שכללתי במקום אחר דכל היכא דהחולק בא בלשון הנראה כמקשה על דברי ת"ק, או כמפרש דברי ת"ק הסתומים, כגון בלשון זה על בד"א דקתני אמר, אע"פי שחולק ממש על ת"ק שאין ת"ק מודה לו בחילוק

שחילק בדבריו משום דהאי בד"א דקאמר ר"י הכא לא קאי אדברי ת"ק שחולק עמו אלא אמשניות הקודמות אליו אמר בד"א דוגמת הת"ק עצמו דאף הוא אמר בד"א משום דאותם משניות קאי:

פרק ט

משנה ג

נמצא ראשו. של זה החלל השנוי לעיל, דמת מצוה הוא וקונה מקומו, ולכן אתי שפיר מ"ש הר"ב, דבמת מצוה קונה מקומו איירינן, אע"ג דקתני ראשו, דקאי אדלעיל:

משנה ד

ממקום שנעשה חלל מצוארו. דקדוק לשון זה פירשו האר"י זלה"ה, והנה הוא רמוז בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר קדשים מסכת היניקה פ"א פי' ב':

משנה ה

ואיתן כמשמעו קשה. ולא תימא שם מקום הוא:

ומותר לסרוק שם פשתן. אע"ג דאית ביה זרע ונופל שם, לא חיישינן דילמא אתי לזרוע לכתחילה. ולנקר שם אבנים. אע"ג דמחמת כבדם עושים גומות בקרקע ודמי לעבודה, ה"ט דנקט תרי מלאכות אלו, דאית בהוא רבותא:

משנה ו

והנחנוהו בלא לויה. יחידי בלא חבורה, כן פירש רש"י (דף מה: ד"ה לא ראינוהו) וכתבו התי"ט. ונ"ל דהיינו בלבד כשהחזיק בדרך:

משנה ז

נערפה וכו' הרי זה יהרג. וכ"ש אם נמצא קודם שנערפה:

משנה ט

בטלו האשכלות. מ"ש התי"ט בשם רש"י (דף מז. ד"ה האשכולות) שנקראים אשכלות ע"ש שהיו אומרים הדברים כנתינתן מסיני בלי מחלוקת וכו'. לא נהירא, שהרי בש"ס (שם:) לא אמרינן אלא מאי אשכלות איש שהכל בו. ועוד שהמחלוקת הראשון היה ביניהם ממש, כדתנן בחגיגה יוסי בן יוחנן אומר לסמוך ויוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך. ולפי פי' רש"י נמצא שקודם שמתו הם כבר ביטלו האשכלות, שהרי ביניהם היה מחלוקת. אבל אי גרסינן יוסי בן יהודה כמו שהעתיק התי"ט, וכך היא גירסת המשנה דש"ס, אתי שפיר, דזה לא נזכר במחלוקת הראשון שהוא המחלוקת דסמיכה, נמצא שלא היה

מחלוקת ביניהם, ואע"ג דחלקו על יוסי בן יועזר, אעפ"כ אנו יכולים לומר שהוא היה כאשכול, אלא שהאחרים הם שחילקו עליו:

משנה י

העביר. בסוף מס' מעשר שני פרשתיו:

משנה יא

בטלה השיר וכו'. מ"ש התי"ט בשם הפוסקים, דהיינו דווקא שיר של אהבה ושבח שבין אדם לחבירו וכדומה, אבל שירות ותושבחות לאל שרי. יש להוכיחו מהירושלמי (הי"ב מה.) דגרסינן התם, אמר רב חסדא בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהם, ולא היה אומר דברי נבלה בשיר, ע"כ. וטעם זה לא שייך בשירות ותושבחות לאל, אלא בשירים של אהבה ושבח של בני אדם זה את זה:

משנה טו

ומתה טהרה ופרישות. כתב התי"ט, לא ידענא אמאי נקט לשון משונה ולא קאמר ובטלה. ואנא נמי לא ידענא אמאי קתני לפעמים ופסקה. ונראה דבטל הוא יותר מפסק, ומתה יותר מבטל. וידוע היה להם הדברים שלא בטלו במדרגה אחת, אלא יש מהם שפסקו לבד אבל אח"כ חזרו לקצת בני אדם אבל לא בחוזק כבראשונה, ויש מהם שבטלו, ומ"מ לא מתו שאחד מני אלף זכו בהם אח"כ ברפיון ידים, ויש מהם שמתו, שאין אחד מתחזק בהם אלא שמץ מנהו:

רבי פנחס בן יאיר וכו'. מכאן ועד סוף המסכתא פירש התי"ט מה שפירש בשם המפרשים, ואני בעניי הכנותי פירוש אחר המתיישב שפיר על לשון המשנה, כמו שאכתוב בדבורים שלפנינו:

בושו. מפני שנמצאים אחד מעיר, ומתביישים מהמון העם, שנראם כמתיהרים:

חברים. הנאמנים על הטהרות, וכדתנן לעיל מתה הטהרה וכדפרשתי:

ובני חורים. תלמידי חכמים, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת (אבות פ"ו מ"ב):

וחפו ראשם. שלא לעשות מעשיהם אלא בצנעה, שמא יצטרכו לעשות איזה מעשה טוב בפרהסיא נמנעים לעשותו מפני הבושה:

ונדלדלו. כאבר המדלדל בבהמה, שנוגע ואינו נוגע, כן אנשי המעשה מחמת הבושה אינם מתמידים במעשיהם הטובים:

גברו בעלי זרוע. ואין כח באנשי המעשה להוכיחם בשבט אנשים עד שיחזרו למוטב, ויהיו עמהם בחבורה אחת ולא יתביישו עוד ממעשיהם הטובים:

ובעלי לשון. המליצה והגיון, המראים על טמא טהור בלשונם חרב חדה לבעלי זרוע החוטאים, ובזה מחזיקים בטומאתם כי טהרה היא בעיניהם:
ואין דורש. ברבים תוכחות, כי מתפחד מהבעל זרוע:
ואין מבקש. תשובתו לעוונותיו, כיון שאין דורש ברבים חומר העבירות:
ואין שואל. רחמים מאת הקב"ה, כי אין מעשים טובים לקדם לפניו:
על מי לנו להשען. ובבבא שניה תנן, על מי יש להשען. ובבבא שלישית קתני, על מה יש לנו להשען. וה"ג בכל הנוסחאות בבבלי ובירושלמי, ואין ספק כי לא דבר רק הוא, ולכן אפרש כל אחד מאלו כיד ה' הטובה עלי בדרך רמז. וזה פירושו הכי הוא, על מי לנו, כשיפקוד מדת הדין התלויה בשם אלהים שהוא בג"י לנ"ו את עונותינו, להשען כדי להנצל ממנה, כי אין בנו עושים מעשים טובים, כי הרוצים לעשותם נמנעים מפני הבושה וכדאמרן:
על אבינו. אשר כרחם אב על בנים ירחם עלינו אע"פ שחטאנו, לפניו כבן המתחטא על אביו שאעפ"כ עושה לו רצונו, ואינו מענישו עונש קשה אלא עונש שיוכל לעמוד בו:
שבשמים. הכלולים מאש ומים, הרומזים לחסד ודין, וכמבואר בספרי משנת חסידים מפתח העולמות סדר טהרות מסכת המלאכים והרקיע, וכה יעשה עמנו שימתק גבורת האש של מדת דינו בגודל חסדיו, ולא יעשה כלה, כי להפטר בלי כלום אי אפשר, שהאומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעוהי (בר"ר פס"ז ד):
מיום שחרב בית המקדש. ובירישא תנן משחרב בית המקדש. וה"ג בכל הספרים בבבלי ובירושלמי וכן במשנה י"ב גבי אין יום שאין בו קללה, תנן מיום שחרב בית המקדש. וטעמא נ"ל משום דבבבא זו קתני שרו, דהיינו התחילו, ותחילת הקלקלה היתה מיום שחרב בה"מ, וכן הקללה דמשנה י"ב, אבל בירישא דלא קתני שרו, אלא אדרבא מזכיר הקצה אחרון שבאותה הקללה והקלקלה, שהיו בושים לעבוד את ה', לא קתני מיום אלא משחרב, דמשמע לאחר זמן, דאין הדעת מכרעת דבאותו יום עצמו היתה הקלקלה כבר בתכלית הרוע, אלא זה היה באורך הזמן אחר חרבן הבית, שכל יום היה מתמעט המעשה הטוב, עד שירד לקצה האחרון:
שרו חכמיא. הראוים להוראה, מחמת שפסק העושר מהם ואין להם במה להתפרנס:
למהוי כספריא. כמלמדי תינוקות של בית רבן דהיינו למוד התורה שבכתב, דקא חזינן לרז"ל (ע' ברכות ה. סוטה לה. חולין פא:) דאמאן דהוה אמר מילתא דמפורשת בקרא, הוו אמרי האי אפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו. א"כ אפוא סתם תשב"ר היינו לומדי תורה שבכתב, וה"ט דנקראו מלמדי תנוקות של בית רבן ספרייא, על שם ספר

שצריך ללמדם מתוך הספר, כי דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה (גיטין ס:), ושרו חכמיא פי' התחילו. וגם שרו היא מלשון התירו, שהתירו דהחכמים יהיו כספרייא מלמדי תנוקות המלמדים תורה שבכתב שמותר ליטול עליה שכר, או משום שמור תנוקות או משום פיסוק טעמים כדאיתא בש"ס (נדרים לז.) ושאף הם יטלו שכר על למודם והוראתם, אע"ג דמן הדין היה אסור, והוצרכו לכך כדי שיהיה להם חיי נפש ובזה מצאו צדדים להתיר, וזה הוא גרעון גדול לתורה ובזיון ללומדיה.

וספרייא כחזנא. שמש הקהל, כי מחמת מעוט הפרנסה אין כח בצבור לשכור מלמד ושמש, ושוכרים המלמד לבד, ומטילים עליו העול של למוד ושמוש, ובזה מתישים כח הלימוד, שמפני משא עול החזנות אינו יכול להתמיד השגחתו על התינוקות, ואף אם יש כח בצבור, המלמדים עצמם הם להוטים אחר הבצע, ומשתדלים לאחוז בזה וגם בזה, ואף שאין הצבור מקבלים אותם עליהם לשמשים, הם ממציאים עצמם למצוא חן בעיני אדם להגדיל שכרם לסייע לשמשים בצרכי צבור, כדי שיהיה להם פתחון פה לברוח מבית הספר ולא יגערו בהם, באמור שאף זו מלאכת ה' היא, וזה מפני שאינם מלמדים את התורה לשמה אלא כדי לקבל עליה שכר, ובזה עושים מלאכת ה' רמיה והתורה מתמעטת:

וחזנא כעמא דארעא. והחזנים אף הם עושים מלאכתם רמיה, כי סומכים על המלמדים המסייעים אותם, וקדרה דבי שותפי לא קרירי ולא חמימי, ולכן אינם משגיחים על הצבור כפי הצורך, כשאר עם הארץ דהיינו שארית הקהל, דאין משא זו מוטלת עליהם:

ועמא דארעא אזלה ודלדלה. מחמת קלקול המעשים הבאים ע"י כל הדברים הנזכרים:

ואין שואל. על מה אבדה הארץ:

ואין מבקש. להסיר המכשולים, כי אינם יודעים שעל ידם אבדה הארץ, מפני שאין שואל וחוקר עליה:

על מי יש להשען. הכא לא קתני לנו, כי אין הק"בה נפרע מן האומה עד שתמלא סאתה (ערש"י בראשית טו, טז. סוטה ט.), ומדקתני בתחילת דבריו שרו דהיינו התחילו, א"כ עדיין לא נתמלאה הסאה, ולכן אינו נכון לומר לנו אלא על מי יש להשען, כשיתמלא המדה, שהרי כל מיני האנשים הם בלתי שלמים, כי העניות והדלות לא הניחה מדה טובה לישראל, ואין מי יעמוד בפרץ:

בעקבות. כיון דאין דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף (יבמות סג:), והעקבות הם סוף הגוף, שייך שפיר לומר בעקבות משיחא, מכתבי האר"י זלה"ה. וסוד הגוף הזה הנה הוא מבואר בספרי משנת חסידים מפתח הנשמות סדר נשים מסכת הוית הנשמות פ"ב,

ושם במפתח העולמות סדר נזיקין מסכת כללות העולמות בפרק ב' פי' ד' תמצא סוד עקבות משיחא אלו:

חוצפא יסגא. שינה לשון זה משאר פרטי בבא זו של עקבות משיחא, ששנאו בלשון תרגום, משום דהחציפות והעזות הוא ממש באותה קליפ' נוגה הקרובה לקדושה, ששם לשון תרגום, שיש לו דמיון עם לשון הקדש, כידוע לי"ח. ועיין בספרי הנ"ל ס' מועד מס' שארית יום ראשון פ"ג ושם במס' יום הששי פ"ח.

הגפן תתן פריה והיין ביוקר. לפי שהפחד היין מפיגו וכמ"ש רז"ל (ב"ב י.), וסמוך לביאת המשיח יהי פחד גדול, וכמו שמצא ר"ש סימן הגאולה בפסוק (דברים כח, סו) והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם. כדאיתא בזהר חדש פ' כי תבא. ומרוב הפחד הכל ירוצו אחר היין כדי להפיג פחדם כדאמרן דפחד קשה יין מפיגו, ומפני זה יהיה היין ביוקר אף כי נמצא ממנו הרבה בעולם, אבל בשיר השירים רבא על פסוק (שה"ש ב, יג) התנאה חנטה פגיה גרסינן היין יסריח, ש"מ דמשום הכי יהיה ביוקר אף כי הגפן תתן פריה:

והגליל יחרב. מבתים, כדכתיב (ויקרא כו, לג) ועריכם יהיו חרבה. וכאשר זכני ה' לעלות לארץ ישראל פה צפת תוב"ב שהוא ארץ הגליל בשנת התע"ח, עיני ראו ולא זר איך בעונותינו הרבים כן היה, כי כלו מלא בתים חרבות, אבל ת"ל שמחתי כי ראיתי בשני שנים שנתעכבתי שם שמדי יום ביום בונים אותם, ואומר אני שזהו סימן טוב לביאת הגואל במהרה בימינו, שאם היה בא בהיותו חרב לא היה מקום לדור לגליות הנקבצות, וכן מצינו בביאה ראשונה שארז"ל (מכילתא פתיחתא בשלח) שעכב הק"בה את ישראל במדבר ארבעים שנה כדי שבמשך אותו זמן תחזור הארץ לאיתנה מאילנות ובנינים שהרסו ועקרו האמוראים ביציאת ישראל ממצרים, כי סבורים היו שיכנסו לארץ תיכף ומיד כדי שימצאו אותה חרבה, ומשחזר הארץ לאיתנה הכניסם לארץ, וכה יהיה בע"ה בביאת משיחנו שיבא בב"י שיתגלה תחילה בארץ הזאת של הגליל כדאיתא בזהר (שמות ט.):

והגבלן ישום. מאדם, כדכתיב (ויקרא שם) והיתה ארצכם שממה. והמקום הזה לא ידעתי מה הוא, ואפשר שהוא מקום אחד שהוא בארץ הגליל הנקרא בית גבלין עוד היום, ובמדרש רבא על פסוק התאנה חנטה פגיה גרסינן כמו כן הגבלין, שסמוך לו קבור על אם הדרך בניהו בן יהוידע ועליו גל אבנים:

ואנשי הגבול. של מקומות האלו שנוחים לברוח. יסובבו מעיר לעיר, למלט על נפשם. ולא יחננו, כי בכל מקום צרות רעות וגזרות קשות מתחדשות:

חכמת סופרים תסרח. כי יתגאו בחכמתם, וכההוא מעשה דהובא בתנא דבי אליהו (עי' קב הישר פ"ז, ועי"ע תאד"ר פ"ו ואדר"נ פי"א) שנתן ידו על נחיריו כשעבר אצלו גאה, באמרו שהגאה מסריח יותר מן הנבלה:

יראי חטא ימאסו. מתוך שנזהרים הרבה במאכלם והופכים אותו לראות שלא יהיה בו תולעים או דבר אחר של איסור, כי יראים לחטוא אפילו בשוגג, נמאסים בעיני הבריות הפחותות, אניני הדעת שאינם יודעים בטיב קדושים:

והאמת תהא נעדרת. מפני שמחמת שמואסים היראי חטא שמפשפשי' במאכלם, היראי חטא נמנעים לעשות כן בעיני הבריות, וע"י זה אינם יכולים להראות להם מה שהוא אמת, שיש באותו מין מאכל דבר איסור, וזה גורם שהאמת נעדרת, דלא סלקא דעתייהו שיהי' אמת שימצא דבר אסור באותו מין מאכל, והפסוק מסייענו דכתיב (ישעיה נט, טו) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל. כלומר מפני מה האמת נעדרת, מפני שהסר מרע והוא הירא חטא, חשוב כשוטה בעיני בני אדם כמש"אזל (ערש"י שם), וכשאומר להם דרך משל במין פרי זה יש תולעים, משיבין לו אתה טועה, מי אמר לך זה, והוא אינו יכול להראות להם הענין בחוש העין ברוב הבדיקות, על כי הוא נמאס בעיניהם בהפכו במאכל ההוא בידיו כמה פעמים:

בן מנוול אב. אבל לא קם עליו, כי האב מזכה לבן בכח (עדיות פ"ב מ"ט), ומסתמא יפה כח האב מכח הבן. אבל בת קמה באמה. כאשר יקום איש על רעהו, כי מסתמא האם חלושה מהבת מחמת הורתה ולידתה:

כפני הכלב. עז פנים, ושונה באולתו ככלב שב על קיאו, אעפ"י שנתיסר ביסורים על עונו:

הבן אינו מתבייש מאביו. לחטוא בפניו, כי גם הוא כמוהו:

על מה. על איזה מעשה טוב, כי כל המעשים מקולקלים:

יש לנו. אפשר דכל זה הוא בשני אלפים של ימות המשיח, משום הכי שייך לומר לנו, ופירושו כבר כתבתיו בבבא ראשונה:

סוטה מתחיל בהא ומסיים בנון, וההא הוא מלשון הא לכם זרע (בראשית מז, כג), והנון דומה לנחש, והיא אות נ' נחש, וזהו הא נחש, כלומר ראה שעשתה מעשה נחש, שנתנה עיניה במה שאינו שלה. ועוד נון ר"ל דג בלשון ארמי, והיא עשתה מעשה דגה הפרוצה כמשאז"ל (ב"ב עד:) דגים פריצי נינהו, ואם לא חטאה הרי היא כדג הפרה ורבה במים, שאף היא במי סוטה אם נקתה ונזרעה זרע (במדבר ה, כח). ועוד ה"ן הם אותיות שאין להם זוג כמשאז"ל (עי' סוכה נב: וברש"י ד"ה באטב"ח), ואף האשה הזאת עשתה עצמה

כאילו אין לה בן זוג, כי נסתרה עם אדם שאינו זוגה:
סליק מסכת סוטה. אשה מבעלה נוטה:
האשה בבית בעלה כי תשתה כמו שוטה.
בשבועה וקול אלה תבדק במי סוטה: